

A la recerca d'una història transnacional de la literatura catalana?

Sílvia Coll-Vinent. *G. K. Chesterton a Catalunya i altres estudis sobre una certa anglofília (1916–1938)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Textos i Estudis de Cultura Catalana, 156), 2010, 241 pp.

DIANA SANZ ROIG
Investigadora Juan de la Cierva
TRILCAT – Universitat Pompeu Fabra

L'estudi del *transfert culturel*, concepte establert per Michel Espagne i Michel Werner el 1989, ens permet aprofundir en la recepció i difusió d'una obra, d'un autor i d'una literatura, i en el rol que exerceixen els actors que frenen o estimulen la importació d'un objecte cultural. En aquest sentit, «comparar les representacions d'una mateixa obra de teatre a França, Alemanya o Rússia és possible, però tot es complica quan intervenen dades d'interpretació que són pròpies a la posició que ocupa el teatre al si de la vida cultural, o que tenen a veure amb els comportaments i mentalitats de cada públic, i, per tant, de cada cultura».¹

Els estudis transnacionals, que Thomas Bender va divulgar als anys noranta associats a la història nord-americana i que va reformular al començament del nou mil·lenni a *Rethinking American History in a Global Age* (2002), han vinculat aquesta història transnacional amb la globalització, la història mundial i la història comparada.² Aquest nou enfocament, possible per a l'estudi del període posterior a la creació de l'Estat-nació, s'interessa pel moviment de les idees, les institucions i les persones, i aspira a analitzar la història nacional en termes de la seva internacionalització. L'historiador japonès Akira Iriye, professor a la Universitat de Harvard i editor del *Palgrave Dictionary of Transnational History* (2009), va plantejar la creació d'una història cultural transnacional que complementés la recerca de les històries locals i nacionals i reformulés la vigència del concepte d'Estat-nació. En aquest sentit, és paradigmàtica l'obra de Donald Sassoon *The Culture of the Europeans* (2006), que —malgrat l'abast de la matèria i la diversitat de perspectives— intenta demostrar que encara és possible elaborar una història de la cultura europea en tota la seva amplitud.

En l'àmbit literari, la noció de *transfert culturel* d'Espagne i Werner i l'aportació dels estudis transnacionals han demostrat que el lloc que ocupa la literatura pot variar d'un sistema a un altre i que cal tenir en compte no només l'activitat literària, sinó també l'espai en què aquesta es desenvolupa. La sociologia de la literatura i les investigacions sobre la

¹ Cf. Michael Werner, *Qu'est-ce qu'une littérature nationale ? Approches pour une théorie interculturelle du champ littéraire*. París: Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1994, p. 15. La traducció és meua.

² Els estudis transnacionals havien sorgit al voltant de l'economia mundial i el capital internacional. Cf. Howard M. Wachtel, *The Money Mandarins: The Making of a Supranational Economic Order*. Nova York: Pantheon Books, 1986.

traducció com un fenomen cultural vinculat a la cultura d'arribada (Gideon Toury o més recentment Gisèle Sapiro) també han afavorit la mirada cap a l'estranger i la reformulació de la història literària, que darrerament ha intentat qüestionar les divisions culturals territorials i els cànons literaris establerts.³

Amb la voluntat de distingir-se dels treballs de literatura comparada, i davant la progressiva aparició de comunitats desterritorialitzades, la publicació de *La République mondiale des lettres* (1999), de Pascale Casanova, va aplicar als estudis literaris la perspectiva transnacional. Amb una referència implícita al «camp literari» de Pierre Bourdieu,⁴ però substituint aquest terme pel d'espai, Casanova o Anna Boschetti —en el seu llibre recent *L'espace culturel transnational* (2009)—⁵ han analitzat els circuits de producció i recepció simbòlica, alhora que posen en dubte les anàlisis tradicionals centrades en la nacionalitat literària. Aquesta reflexió implica depassar una de les objeccions que sovint s'ha adreçat a la literatura comparada: la tendència a analitzar des d'un punt de vista essencialment europeu i continental els textos dels Estats-nació. Els límits d'aquest comparatisme, que pressuposa àrees culturals tancades i que es fonamenta en paràmetres binaris i nacionals, han estat contestats per la perspectiva actual que, empenya pels efectes de la globalització, no es resigna a analitzar la literatura segons la seva pertinença nacional, sinó que busca demostrar que l'element nacional posseeix en si mateix un principi intercultural. Així es posa de manifest a *Atlas of the European Novel* (1998), de Franco Moretti; *The Literary Channel: The Inter-national Invention of the Novel* (2002), de Margaret Cohen, o en les aportacions de Casanova o Boschetti, que són en aquest sentit una relectura interessant del model de camp literari «Pierre Bourdieu» i constitueixen una versió més cosmopolita del model comparatista. La construcció d'una història transnacional de la literatura (que podem definir com una legitimació per l'estranger) posa per tant de manifest les relacions entre espais literaris / espais culturals i il·lumina les transferències constants d'informació i coneixement que circulen entre ells.

Una certa anglofília

G. K. Chesterton a Catalunya i altres estudis sobre una certa anglofília (1916–1938) s'aproxima feliçment a aquest corrent de renovació, si bé la seva autora, Sílvia Coll-Vinent, professora de literatura anglesa i catalana a la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull, no manifesta una adhesió explícita a aquesta nova línia de recerca ni contextualitza des d'un punt de vista teòric alguns dels termes clau que el volum utilitza (el concepte de «mediació»,

³ Amelia Sanz Cabrerizo ha reflexionat sobre aquest tema a *Interculturas / Transliteraturas*. Madrid: Arco / Libros, 2008, pp. 11–64. Vegeu també Jan Nederveen Pieterse, *Globalization and Culture: Global Melange*. Nova York: Rowman and Littlefield Publishers, 2003.

⁴ Vegeu Pierre Bourdieu, *Les Règles de l'art. Genèse et structure du champ littéraire*. París: Éditions du Seuil, 1998 [1992].

⁵ Cf. Anna Boschetti, *L'Espace culturel transnational*. París: Nouveau Monde Éditions, 2009.

per exemple, o el de «recepció», que recorre tot el llibre) i que són fonamentals en les elaboracions teòriques abans esmentades.

Amb una atenció específica pels autors eduardians i victorians (de G. K. Chesterton a H. G. Wells i G. B. Shaw; de George Meredith i Joseph Conrad a Maurice Baring, Frank Swinnerton i J. B. Priestley), *G. K. Chesterton a Catalunya...* recull diversos treballs sobre la influència (terme que discutirem més endavant) de la literatura anglesa —assagística i de ficció— en la literatura catalana dels anys d'entreguerres (1916–1938). Escrit amb agilitat i una llengua acurada, el volum s'estructura en dos blocs principals i un seguit d'annexos, i segons explica la pròpia autora no vol ser una miscel·lània deslligada, però tampoc cobrir un camp d'estudi vast i poc explorat.

La primera part, que titula «Aspectes de G. K. Chesterton», comprèn cinc articles sobre la presència de l'escriptor a Catalunya i sobre les seves vessants de polemista, cristià, pensador social i literat. Aquests capítols van precedits d'una semblança de l'escriptor anglès i d'un treball inèdit sobre la narrativa chestertoniana (el gruix d'aquest volum ha estat publicat en revistes com la *Revista de Catalunya*, *Els Marges*, *Quaderns*, *Revista de Traducció* o *The Translator*). Els capítols de la segona part, els més interessants pel seu major abast i originalitat, s'ocupen de l'impacte d'alguns escriptors anglesos en les lletres catalanes i del paper de la cultura i la crítica francesa en la recepció de la literatura anglesa. En aquest sentit, Coll-Vinent reconeix l'ambigüitat del títol del llibre, ja que si bé l'anglofilia fou real a Catalunya, va ser, com acabem d'esmentar, un fenomen literari mediatitzat per la crítica francesa i per les edicions que es publicaven en aquesta llengua. Als sis articles inclosos en aquesta secció s'hi afegeix un assaig inèdit —«Història de la *sympathy*»— que analitza aquest concepte en la crítica de novel·la des de George Meredith a Carles Riba, passant també per França.

El volum es tanca amb un conjunt de sis Annexos (cal assenyalar pel seu interès i la rellevància dels seus interlocutors els documents de la visita de Chesterton a Catalunya i les cartes de Marià Manent a l'escriptor anglès) que comprenen la publicació de textos teòrics sobre la novel·la anglesa, escrits per destacats crítics francesos de l'època; una relació de traduccions publicades a *Esplai* i *El Matí* entre 1930 i 1935, o les traduccions de literatura anglesa realitzades per Rafael Tasis i Marca.

L'interès del llibre és indiscutible i la pròpia autora sintetitza tres dels motius principals que justifiquen aquest treball: l'estudi de la difusió de la literatura en anglès a través de les edicions en castellà, sovint per part d'editorials amb seu a Barcelona; la descripció completa de la reflexió crítica produïda en mitjans periòdics al voltant de la literatura traduïda; i l'obertura a una perspectiva d'estudi cultural, encara poc freqüent a casa nostra, que es proposa partir de la cultura europea com a font. Coll-Vinent s'identifica en aquest sentit amb la línia oberta per altres investigadores com Jacqueline Hurlley, pel cas concret de Josep Janés; Teresa Iribarren, en l'estudi de la presència de Joyce a Catalunya, o Montserrat Roser, que va analitzar el llegat anglès de Marià Manent.

Sense rebaixar l'interès d'aquestes aportacions, que il·luminen molts aspectes relatius a l'edició, la traducció i la història de la literatura catalana, aquests treballs individuals ens

deixen la impressió que, mentre s'aprofundeix en la microhistòria, segueix mancant un panorama de conjunt que integri totes aquestes qüestions i es proposi vincular seriosament els diferents espais lingüístics analitzats i, fins i tot, les diferents manifestacions de la cultura (la música, el cinema, el teatre o les arts). És en aquest sentit que en el volum que ressenyem es troba a faltar un capítol panoràmic que interpreti de manera global aquesta anglofília i que ofereixi algunes pautes sobre el públic-lector, les editorials (el capítol 14, «Rafael Tasis, traductor», tracta alguns aspectes pel que fa a les publicacions de Proa i la biblioteca «A tot vent») o l'afecció per la literatura anglosaxona en la cultura popular. I és que sembla lògic pensar que l'anglofília varià en el temps i l'espai, i també segons la conjuntura. L'autora tracta en alguns moments aquestes qüestions, però no hi respon frontalment, i una introducció més extensa i elaborada potser hauria pogut complir aquesta funció.

D'altra banda, aquest capítol panoràmic podria mobilitzar un marc conceptual, necessari en la matèria que ens ocupa, i que fàcilment s'hagués pogut servir de conceptes similars als esmentats a l'inici d'aquestes planes. Si, d'una banda, l'autora s'ocupa de la circulació i la recepció d'autors anglesos (eduardians i victorians) a les lletres catalanes, no s'interroga sobre les condicions d'aquesta difusió i sobre qüestions relatives al públic i al mercat. En capítols esparsos, s'analitza el ressò a Catalunya del periodisme britànic, les versions de Cèsar A. Jordana, les lectures angleses de Maurici Serrahima a través de les edicions franceses o les traduccions de Tasis, però no hi ha una clara distinció entre els conceptes de *highbrow*, *lowbrow* i *middlebrow*, per emprar la terminologia de la història cultural anglosaxona. De fet, i a part de la vessant de Chesterton com a narrador a *Father Brown* o *The Man Who Was Thursday*, no hi ha una veritable anàlisi de les interaccions entre la literatura anglesa i la cultura popular catalana, que sens dubte també devia rebre aquesta «certa anglofília» i que probablement també es va mediatitzar per la mateixa via de la crítica i les edicions franceses. Per a Sílvia Coll-Vinent, la recepció de Chesterton va transmetre dos gèneres —la història detectivesca i el *romance* (vegeu el capítol 7, «Notes sobre la ficció») —, i l'escriptor va contribuir com a crític literari a la dignificació de la novel·la popular, des de la detectivesca fins a la novel·la d'aventures. No obstant això, cal també recordar que aquesta transmissió es produeix sobretot en els cercles de la cultura d'elit, ja que, com explica la pròpia autora, fou l'Editorial Catalana la que el 1919 intenta publicar sense èxit *The Man Who Was Thursday*, serialitzada finalment a la *Revista de Catalunya* el 1931; i fou també *La Revista*, una altra publicació d'alta cultura, la que el 1927 va publicar l'epíleg de *The Napoleon of Notting Hill*, la seva primera novel·la. Potser l'ús de mètodes quantitius (tan necessaris i encara poc freqüents) i de dades sistemàtiques sobre la seva narrativa publicada en castellà ens aportaria més informació sobre la difusió real de la novel·la chestertoniana.

En aquest mateix sentit, l'anàlisi de Chesterton no deixa de ser una *success story*, però caldria completar-la amb l'estudi d'altres escriptors populars com Berta Ruck, Arthur Conan Doyle, Rudyard Kipling o Arnold Bennett (de qui es parla breument en el capítol 8, «La mediació francesa i la traducció de Joseph Conrad»), els quals també van deixar la seva empremta en col·leccions catalanes de novel·les sentimentals, de suspens o d'aventures. D'altra banda, i tot i que som conscients de la immensitat de la tasca, pràcticament

inviablable per a un sol investigador, pensem que també seria molt interessant analitzar si aquesta anglofília es va estendre a d'altres disciplines com la música, el teatre, les arts o el cinema. La popularitat del jazz i dels films nord-americans ens fan pensar positivament, i potser replantegen el fet d'estudiar l'anglofília només des del camp literari britànic, i no conjuntament amb el nord-americà. Les interaccions amb aquest espai cultural i literari no només eren a l'època abundants i notòries, sinó que també van arribar a l'espai català. Pel que fa a la mediació francesa, només cal recordar el seu paper en la difusió d'algunes revistes del *Modernism* com *The Transatlantic Review* o d'alguns autors com Ernest Hemingway.

Des del punt de vista teòric, potser caldria reformular l'ús del concepte d'influència, ja que ens sembla que aquesta idea no sempre descriu amb precisió el fenomen d'intercanvi, i pressuposa en el cas de la cultura d'arribada un propòsit d'imitació que sovint no és tan present. En aquest sentit, ens sembla més apropiat utilitzar el terme de *transfert* o la idea de «relació de forces» elaborada per Pascale Casanova a *La République mondiale des lettres* (1999). En efecte, les relacions de dominació entre els espais dominants (aquells que s'insereixen primer en el mercat i en la competència literària, i aconsegueixen certa legitimitat gràcies a la seva antiguitat i autonomia) i els espais dominats (aquells que estan menys dotats de capital simbòlic) afavoreixen els intercanvis, però també les rivalitats.⁶ Segons Gisèle Sapiro, les restriccions que pesen sobre la producció i la circulació de bens simbòlics són de tipus polític, econòmic i cultural. En aquest sentit, la circulació de textos, autors i idees depenen d'aquestes lògiques, de l'estructura del camp de producció cultural en el país d'origen i d'arribada, i de la proporció d'exportació i d'importació que determina, en part, el circuit de la transferència o de l'intercanvi.⁷

És indubtable, doncs, que la capacitat d'exportació cultural d'Anglaterra o de França cap a altres regions fou, en el marc cronològic analitzat, molt superior a la catalana, però ens sembla que seria més enriquidor si analitzéssim aquesta anglofília no tant en termes d'influència, sinó com una relació de força entre un espai dominant i un espai dominat. L'apropiació de la literatura anglesa i d'instàncies literàries com *La Nouvelle Revue Française* ofereix al camp literari català un aspecte d'universalitat, i la lògica d'importació i recepció dependrà, per tant, del caràcter desigual d'aquest intercanvi.⁸ Segons apunta Coll-

⁶ Cf. Pascale Casanova, *La República mundial de las Letras*. Traducció de Jaime Zulaika. Barcelona: Anagrama, 2001, pp. 119–120.

⁷ Cf. Gisèle Sapiro, «Normes de traduction et contraintes sociales», dins: Anthony Pym, Miriam Schlesinger i Daniel Simeoni (dirs.), *Beyond Descriptive Translation Studies: Investigations in Hommage to Gideon Toury*. Amsterdam: John Benjamins, 2008, pp. 200–201.

⁸ Vegeu Casanova, *La República mundial de las Letras*, op. cit.; Johan Heilbron, «Towards a Sociology of Translation: Book Translations as a Cultural World System», *European Journal of Social Theory*, 2.4, 1999, pp. 229–244; i Gisèle Sapiro, «Normes de traduction et contraintes sociales», op. cit., p. 202. En les relacions culturals, caldria també incloure la rivalitat lingüística estudiada per Heilbron i Sapiro a «Traduction. Les échanges littéraires internationaux», *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 144, setembre de 2002, a partir del treball de Swaan. Cf. Abram de Swaan, «The Emergent World Language System», *International Political Science Review*, 14.3, juliol de 1993, i *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge: Cambridge Polity Press, 2001.

Vinent (afirmació que compartim completament), cal passar les planes de *La Nouvelle Revue Française* per conèixer l'orientació dels crítics catalans o revisar els índexs dels volums de Nelson o Tauchnitz per comparar-los amb les edicions de traduccions en la nostra llengua.

D'altra banda, si, com hem esmentat, l'anglofilia pot variar en l'espai i el temps, tampoc no cal subestimar la dimensió política (que Pau Romeva exemplifica) i la dimensió religiosa, que en el període d'entreguerres, caracteritzat per una crisi moral i espiritual, va tenir sens dubte la seva importància. Una part d'aquesta dimensió politicosocial s'analitza en els capítols 4 i 5 («El Distributisme» i «Chesterton, polemista») i en un subapartat del segon capítol («Chesterton visita Catalunya»). En aquest últim article, Coll-Vinent descriu la posició de Chesterton en la qüestió irlandesa i com el llibre *Irish Impressions* (1919) fou un dels primers volums divulgats a Catalunya. Fent un petit incís, cal recordar que l'escriptor, crític i traductor de l'anglès al castellà Ricardo Baeza també va publicar *La isla de los santos. Itinerario en Irlanda*, que recollia les seves cròniques escrites per al diari *El Sol* entre setembre i novembre de 1920.

Pel que fa a la dimensió religiosa, és indubtable que la conversió de Chesterton al catolicisme fou un element determinant en la penetració de l'escriptor anglès a Catalunya. L'autora del volum així ho posa de manifest en el capítol 3 («El franciscanisme»), i amb la publicació de les fites literàries *St. Francis of Assisi* (1923) i *The Everlasting Man* (1925). El seu periodisme, que evolucionà cap a un periodisme social, sembla convergir amb la mena d'humanisme que defensaven altres autors de l'època com Romain Rolland o Valéry Larbaud, i que a Catalunya es traduïa en la construcció d'una altra cultura (cristiana) com la que representaven Maurici Serrahima, Joan Estelrich o Josep Maria Capdevila i *La Nova Revista*, la *Revista de Catalunya* o el diari *El Matí*. En aquest punt, potser hauria estat adequat fer alguna menció a *La Trahison des clercs* (1927) de Julien Benda i a la distinció entre els escriptors que posseïen un sentit polític i l'incorporaven a la seva tasca de creadors i els que defugien parlar de la guerra, de les seves conseqüències o de l'auge dels feixismes.

Igualment, les encertades reflexions de Coll-Vinent sobre el renaixement catòlic francès i les traduccions de Chesterton per part d'escriptors com Paul Claudel, Henri Massis, Valéry Larbaud o Isabelle Rivière podrien enriquir-se amb les dades del llibre d'Hervé Serry *Naissance de l'intellectuel catholique* (2004),⁹ que tracta de comprendre les relacions entre la religió i la literatura, dos camps que en el període analitzat també estan en competència.

Un altre aspecte remarcable és la doble condició de periodistes i literats de la majoria de protagonistes d'aquest treball. Chesterton sens dubte, però també alguns catalans com Tasis o Junoy. En la línia del que esmentàvem amb anterioritat, pel que fa a un capítol panoràmic o de síntesi, pensem que hauria estat adequada una reflexió més profunda sobre el periodisme d'idees i la popularitat del gènere de l'assaig, que prenen al període d'entreguerres una volada indiscutible. Si l'assaig de Chesterton representa, com ens indica Coll-Vinent, un contramodel de les glosses d'Eugeni d'Ors, «de factura afrancesada i tendents a l'abstracció», creiem que no s'hauria de subestimar (sobretot si tenim en compte la tesi de

⁹ Cf. Hervé Serry, *Naissance de l'intellectuel catholique*. París: La Découverte, 2004.

la mediació francesa en la difusió d'aquesta certa anglofília) la renovació que experimenta l'assaig al camp literari francès. Els treballs de Philippe Olivera sobre les condicions d'aparició de l'assaig al període d'entreguerres podrien ser en aquest sentit d'utilitat.¹⁰

Amb relació a l'abast de *G. K. Chesterton a Catalunya...*, potser caldria aclarir l'elecció de la seva cronologia, ja que fàcilment ens podríem preguntar per què l'estudi no s'inicia el 1914 (data en què l'autora situa la popularització a la Península de l'obra breu *The Barbarism of Berlin*), o el 1918, i per què no es perllonga fins a 1939 o, fins i tot, 1945, si ens inserim en unes coordenades europees. Aquest context europeu es podria emfatitzar en la descripció de la presència de Chesterton a Catalunya. I és que, si com descriu Coll-Vinent, la projecció europea de l'escriptor anglès es concentra sobretot a Espanya i Polònia, caldria pensar en el paper real del PEN Club (anglès i internacional) i en el rol del «Comité des Arts et des Lettres» de l'«Institut International de Coopération Intellectuelle».

Segons s'explica a la primera secció del llibre, l'autor anglès va participar en el projecte de germanor europea que es va produir acabada la guerra i aviat es pronuncià contra l'imperialisme i a favor de la democràcia i la igualtat. A Catalunya, la seva penetració es materialitzà a partir de 1922, però no fou fins al 1926, convidat pel PEN Club, que Chesterton va aconseguir trepitjar terres catalanes, malgrat l'intent del PEN català per fer-lo venir abans. És en aquest sentit que potser no és tan atzarós que el PEN Club anglès es creés el 1921; la seva delegació internacional, presidida pel seu compatriota John Galsworthy, el 1922; l'«Institut International de Coopération Intellectuelle», dirigit per Henri Bergson i el britànic Gilbert Murray, el 1925; i la «Sous-commission des Lettres et des Arts» i la «Union International Littéraire et Artistique», el 1926. De fet, és probable que la cooperació intel·lectual de l'època i el rol preeminent d'alguns escriptors britànics en destacades institucions afavorís l'anglofília en zones perifèriques com l'espai peninsular. D'altra banda, el pes important d'alguns intel·lectuals francesos en aquests mateixos organismes podria haver contribuït també a la seva difusió. Aquesta afirmació ens sembla versemblant en el cas concret d'Estelrich, qui, a part de seguir fidelment les lectures i els escriptors que aconsellava una revista tan acreditada com *La Nouvelle Revue Française* (és paradigmàtica la traducció de Conrad descrita en el capítol 8 o l'anàlisi de la penetració de Meredith en el capítol 10), va participar activament en aquest ambient de cooperació intel·lectual. No obstant això, i com hem assenyalat, *G. K. Chesterton a Catalunya...* s'ocupa sobretot de la circulació de l'anglofília en els cercles de la cultura d'elit, i és per aquest motiu que la mediació francesa que es descriu passa sobretot pel sedàs de *La Nouvelle Revue Française*, impulsora en part de la novel·la moderna, i pel seguiment d'autors com Claudel, Larbaud o Massis.

En la divulgació d'aquesta «certa anglofília», ens sembla que caldria també aprofundir en la mediació de la *Revue de Genève* i el rol de Charles du Bos, Edmond Jaloux, John Middleton Murry i Valéry Larbaud, homes pont entre l'espai literari francès i l'anglosaxó. D'altra banda, també caldria plantejar-se si aquesta anglofília, practicada de manera directa per Josep

¹⁰ Cf. Philippe Olivera, «Catégories génériques et ordre des livres. Les conditions d'émergence de l'essai pendant l'entre-deux-guerres», *Genèses*, 47, juny de 2002, pp. 84–106.

Carner, Marià Manent, Eugeni Xammar o Pau Romeva, no fou una via de distinció respecte al gust francòfon majoritari, i una manera de legitimar la cultura catalana i allunyar-se del gust predominant a la resta d'Espanya.

Finalment, ens agradaria suggerir en l'apartat dels textos crítics francesos sobre la novel·la anglesa la inclusió de documents, potser fins i tot més representatius que el de Lalou (no cal oblidar que les seves reflexions s'insereixen en un llibre de la col·lecció «Panoramas» que publicava Kra sobre diverses literatures, entre elles també l'espanyola, escrita per Jean Cassou), com les proclames de Valéry Larbaud o André Maurois a *Ce vice impuni, la lecture. Domaine anglais* (1925) i *Magiciens et logiciens* (1935), o algun capítol dels llibres de Thibaudet *Le Liseur de romans* (1924) i *Réflexions sur le roman* (1938), també esmentats al volum que ressenyem. Si la reproducció dels textos de Firmin Roz, René Lalou i Edmond Jaloux és sens dubte interessant, potser hauria tingut encara més valor si aquests documents s'haguessin traduït al català. En aquest mateix sentit, seria de gran interès comptar amb una relació exhaustiva de les traduccions de narrativa anglesa publicades al diari *El Matí*. L'espectre cronològic que s'abasta és el període 1930–1935, però atès que el diari es va crear el 1929 i es va interrompre, per raons òbvies, al juliol de 1936, pensem que la relació que es publica a l'Annex v encara es podria completar.

Pel que fa a la bibliografia, i a part de les referències esmentades, potser trobem a faltar alguns treballs de la crítica francesa actual, que tenint en compte la tesi principal del llibre haguessin pogut enriquir el panorama que es presenta. Corregim, per acabar, una petita errada: Jacques Rivière no va ser el primer director de la *NRF*, que abans de la seva direcció (a partir de 1919) s'havia publicat entre 1909 i 1914 sota la conducció de Jean Schlumberger, Jacques Copeau i André Ruyters.

Conclusions

Una història transnacional de la literatura catalana no només és possible, sinó que, com demostra el volum que presentem, pot donar molts fruits. Al nostre parer, la construcció d'una història transnacional (catalana, espanyola o europea, per extensió) no només afavoriria la renovació dels estudis literaris, sinó que permetria reconceptualitzar la idea d'Estat-nació. Aquesta perspectiva, europea o transnacional, no impedeix els estudis locals o regionals, tal com es posa de manifest en el programa de recerca de Kiran Klaus Patel o Mathias Middel i el seu grup de la Universitat de Leipzig.¹¹ L'anàlisi quantitativa, el concepte de «capital literària», reformulat per Casanova i afinat per Christophe Charle

¹¹ Vegeu en aquest sentit Kiran Klaus Patel, «Transatlantische Perspektiven transnationaler Geschichte», *Geschichte und Gesellschaft*, 29, 2003, pp. 625–647; i Matthias Middel, «Kulturtransfer und Historische Komparatistik – Thesen zu ihrem Verhältnis», *Comparativ*, 10.1, 2000, pp. 7–41, que conjuntament amb Michel Espagne va fundar el portal Geshichte Transnational: <http://geschichte-transnational.clio-online.net>.

dins *Capitales culturelles, capitales symboliques* (2002),¹² i els estudis basats en la circulació d'una literatura, una obra o un autor en l'espai i el temps, ens permeten aprofundir en l'anàlisi de les interaccions entre el local, el nacional i el global, i fan aflorar qüestions que la mirada tradicional sobre la nacionalitat literària no havia permès analitzar fins ara. El camí, com assenyala Coll-Vinent, és llarg i no sempre planer, ja que els estudis que parteixen de la font no catalana són, com ella indica, poc habituals. D'altra banda, és indubtable que els arxius de què disposem són sempre nacionals i plantegen, en alguns casos, obstacles de tipus lingüístic. Tot i així, cal pensar que el treball en equip pot fer possible l'escriptura d'una història transnacional de la literatura catalana, i és en aquest sentit que cal felicitar-se per treballs com el que avui comentem, ja que a part del seu interès i l'abundant informació que ens proporciona, és un pas endavant en aquest camí que aspira a ser global, híbrid, transnacional i intercultural.

¹² Cf. Christophe Charle i Daniel Roche (dirs.), *Capitales culturelles, capitales symboliques*. París: Publications de la Sorbonne, 2002.